

ÖZET

İpek Yolu duraklarından biri olan ve stratejik konumundan dolayı İlkçağdan Cumhuriyet dönemine kadar yapılaşmanın izlerinin takip edildiği Gümüşhane'de, maalesef Osmanlı dönemi öncesine ait cami günümüze ulaşmamıştır. Mevcut Osmanlı dönemi camileri de bölgesel özelliklerle şekillenmiş ahşap tavanlı camilerdir. Gümüşhane'de geleneksel cami mimarisinin temsilciliğini yapan bu tipte 12 cami bulunmaktadır.

Gümüşhane Ahşap tavanlı camilerini plan kuruluşu itibari ile iki grup altında değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki ortasında ahşap taşıyıcıları bulunan camiler, ikincisi ise örtünün doğrudan duvara oturtulduğu tek mekânla camilerdir. Gümüşhane'deki cami ve mescitlerin bir kısmı son yıllardaki onarımlarda betonarme malzeme ile yenilenmiştir.

WOODEN CEILING MOSQUES in GÜMÜŞHANE

As one of the stops of the Silk Road and has a strategically location, Gümüşhane, the traces of the artifacts and architectural structures can be followed in Gümüşhane because of being one of the stops on the Silk Road and it's strategically location but unfortunately none of the mosques before the Ottoman period could exist in present day. The mosques in the Ottoman period are wooden ceiling mosques shaped by regional characteristics. There are 12 mosques of this type which represent the traditional mosque architecture in Gümüşhane. Wooden ceiling mosques can be broken into two parts according to their foundational plans. The first group of these has load-bearing timber structures in the middle. The second group ceilings are directly placed on walls. In the second group, mosques have just undivided space because ceilings are directly placed on walls. Some of the mosques and small mosques were renovated by ferroconcrete in recent restorations.

Anahtar Kelimeler : Gümüşhane, ahşap, tavan, cami

Key Words : Gümüşhane, wood, ceiling, mosque.

İpek Yolu üzerinde kurulan Gümüşhane ili, Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu bağlantılı yol ağları içerisinde önemli bir güzergâhta kurulmuştur. Bu güzergâhta bulunmasından dolayı her çağda stratejik önemini korumuştur. Özellikle Osmanlı döneminde maden yataklarından dolayı daha da önemi artmıştır. Osmanlı idaresi altında Gümüşhane önceleri Erzurum, daha sonra Trabzon beylerbeyliklerinin sınırları içerisinde kalmıştır. Zira Kâtib Celebi'nin Cihannümâsında şehir Erzurum, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde ise Trabzon eyaleti içinde gösterilmiştir. Canca civarında gümüş yataklarının işletilmesine Osmanlı döneminde de devam edilmiş, burada gümüş sikkeler basılmıştır. Fâtih Sultan Mehmed, madenle uğraşan halkı vergiden muaf tutarak onları gümüş madenlerini işletmeye teşvik etmiştir. Böylece bölgedeki madenci nüfusunda artış meydana gelmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde şehrin yerindeki ilk değişiklik gerçekleşmiş: yeni gümüş yataklarına daha yakın olan mevkiye Süleymaniye Camii adı verilen bir cami ile bu cami çevresinde elli kadar evin inşası emredilmiştir. Bu şekilde günümüzde Süleymaniye Mahallesi ya da Eski Gümüşhane adı verilen şehrin temelleri atılmıştır. Bunun üzerine Canca sönükleşmeye, yeni kurulan ve muhtemelen bu dönemde Gümüşhane adı verilen şehir gelişmeye başlamıştır. Stratejik konumundan dolayı ilkçağdan Cumhuriyet dönemine kadar yapılaşmanın izlerinin takip edildiği Gümüşhane'de maalesef Osmanlı dönemi öncesine ait camiler günümüze ulaşmamıştır. Mevcut Osmanlı dönemi camilerinin büyük kısmı da bölgesel özelliklerle şekillenmiş ahşap tavanlı camilerdir. Gümüşhane'de geleneksel Türk mimarisinin temsilciliğini yapan bu tipte oniki cami, bir de mescit bulunmaktadır.

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum.

1.Süleymaniye Mahallesi Ulu Camii:

Cami, Eski Gümüşhane yerleşim merkezinde, Süleymaniye Mahallesi'ndedir. Üzerinde kitabesi olmadığı için, tarihi kayıtlar göz önüne alındığında XVI. yüzyılda inşa edildiği anlaşılmaktadır. Cami, türbe, hazire, çeşme ve günümüze ulaşmayan, varlığını kaynaklardan öğrendiğimiz medrese¹ yapısıyla küçük bir külliye konumunda inşa edilmiştir.² Gümüşhane'nin de içinde bulunduğu bölge Fatih Sultan Mehmet zamanında Osmanlı topraklarına katılmıştır.³

Kanuni Sultan Süleyman bölgeden geçerken gümüş madeninin çıkarıldığı yerde evlerin yanı sıra bir de caminin yapılmasını emretmiştir. Bu nedenle caminin kuruluşu XVI. yüzyıla kadar indirilmektedir. Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırıldığı kabul edilen Süleymaniye Cami,⁴ günümüze gelinceye kadar birçok onarım geçirmiş ve bu onarımlarda orijinal özelliklerinin bir kısmını kaybetmiştir. Son olarak 2006 yılında gerçekleştirilen onarımda, caminin içi ve son cemaat yeri yenilenmiş, avlusuna tuvaletler ve gashane yaptırılmıştır. Eski fotoğraflarda etrafının evlerle kaplı olduğu görülen yapının, yine kiremit çatı ile örtülü olduğu görülmektedir. Kuzey-güney doğrultuda dikdörtgen bir alan üzerine oturan cami (Resim: 1) iki sırada ikişer ahşap sütunla taşınan derinlemesine üç sahnalı bir plana sahiptir (Çizim: 1). Caminin batı cephesi yamaca dayandığı için, sadece üst sıra pencerelerine yer verilmiştir. Güney cephede üstte üç, altta iki pencere, doğu cephede ise altta ve üstte dörder pencere açılmıştır. Bu pencerelerin ikisi son cemaat yerine aittir. Caminin kare kaideli, silindirik gövdeli, tek şerefeli, kesme taş minaresi güneydoğu köşesinde, doğu duvarına bitişik olarak yapılmıştır. Minareye kaidenin doğusunda açılan bir kapıdan girilmektedir. Caminin kuzeyinde iki kat şeklinde düzenlenen son cemaat yeri bulunmaktadır (Resim: 2). Son cemaat yerinin üst kat dış mahfile, mekânın dışından başlayan ve batı duvarına içten bitişik olan merdivenle çıkılmaktadır.

Onarımlarda son cemaat yerinin kuzey duvarı kaldırılmış, doğu ve batı duvarlarının uzantısı bırakılmıştır. Caminin girişinin de yer aldığı bu cephe, girişin üzerinde bulunan ikinci bir kapının varlığıyla dikkati çekmektedir. Bu kapı cami içerisindeki iç mahfile açılmaktadır. Basık yuvarlak kemerli giriş kesme taş örgülüdür. Her iki girişin iki yanında birer pencere bulunmaktadır. Üsteki pencereler düz atkı taşlı, alttakiler basık yuvarlak kemerlidir. Son cemaat yerinin alt ve üst katları düz ahşap örtülüdür.

Cami içten düz ahşap tavanlıdır. İki sırada, taş kaideli ikişer ahşap sütunla taşınan üst örtü, duvar kenarlarında, duvarlara bitişik yine ahşap sütunlarla desteklenmektedir (Resim: 3). Ahşap taşıyıcılar birbirine basık yuvarlak kemerlerle bağlanmıştır. Kuzey duvarına bitişik iç mahfil, giriş yönündeki ana ahşap sütunlar vasıtasıyla taşınmaktadır. Yarım daire kesitli kesme taş mihrap nişi bir profille çerçevelenmiştir (Resim:4). Kavsarası üç sıra fisto bordürle bezelidir. Kavsaranın üst kısmında birer kartuş içerisinde iki adet altı kollu yıldız yer verilmiştir. Tepeliğin iki yanında yine kartuş içerisinde birer rozet yer alır. Mihrabın üzerinde H. 1319-M. 1901 yılında Salih adında bir hattat tarafından yazılan ayet kitabesi (Ali İmran/37) yer alır. Süleymaniye Camii içerisinde yer alan levhalar, 1881, 1868, 1874 ve 1900 tarihlidir. 1868 ve 1874 tarihli hatların hattatı Muhammed Şefik'tir. Camii için hazırlanan bu levhaların hattatları, Gümüşhaneli şair Rüşdü tarafından mezar taşları için hazırlanan metinleri de yazıya dönüştürmüşlerdir.

Duvarların örgüsünde köşelerde, pencere ve kapı sövelerinde kesme taş, diğer kısımlarda moloz taş kullanılmıştır.

1- G. Akagün Uslu, **Gümüşhane ve Çevresinin Tarihi-Sanat Eserleri**, İstanbul, 1980, s. 11.

2- H. Yurttaş, "Gümüşhane Süleymaniye (Ulu) Camii, Çeşmesi, Haziresi ve Hacı Tahir Efendi Türbesi", **Sanat Dergisi**, S.12, Erzurum, 2007, s. 61-72.

3- Akagün Uslu, 1980, s. 6,7; R. Kutlutan, "Geçmişten Bugüne Gümüşhane ve Geleceğe Ait Düşünceler", **Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane**, Ankara, 1991, s. 56; M. F. Kırzioğlu, "Osmanlı "Tapu-Tahrir" ve "Mühime" Defterlerinde Gümüşhane Bölgesi Türk Boy/Oymak Hatıraları ve Madenler Üzerine "Hükümler" den Örnekler", **Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane**, Ankara, 1991, s. 69-77; M. Tuncel, "Gümüşhane" Mad., **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.14, İstanbul, 1996, s.273-275.

4- Akagün Uslu, 1980, s. 11; G. Akagün Uslu, "Gümüşhane'nin Tarihçesi ve Turistik Değerleri", **Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane**, Ankara, 1991, s. 151.; Tuncel, 1996, s.275.

2. Güzeller Mahallesi Camii:

Eski Gümüşhane’de Güzeller Mahallesi’nde bulunan caminin kitabesi yoktur. Ancak caminin hemen yanında kitabeli bir çeşme bulunmaktadır. Osmanlı dönemine ait çeşme üzerindeki kitabede H. 1202-M. 1787-1788 tarihinde Mir Ahmed Raşid tarafından yaptırıldığı kayıtlıdır.⁵ Muhtemelen çeşme, cami ile beraber yapılmış olmalıdır. Çeşmenin tarihine dayanarak, caminin de çeşme ile aynı tarihlerde inşa edilmiş olduğu düşünülebilir.

Cami, kuzey-güney istikametinde eğimli bir arazi üzerine kurulmuştur (Resim 5). Güney kesiminde alt kat, arasında ahşap hatılların bulunduğu moloztaş duvarla örülmüş, üst kat ise yine arada ahşap hatılların kullanıldığı kerpiç duvar örgüsüne sahiptir (Resim 6). Caminin kuzey yöndeki duvarları incelendiğinde yarısının moloztaş duvar, yarısının kerpiç duvar olduğu görülür. Bu durum, cami duvarlarına sonradan bir müdahalenin yapıldığını göstermektedir. 20.00 m. x 7.65 m. ölçülerindeki caminin duvar kalınlığı 0.80 m.’dir (Çizim 2). Günümüzde üst örtüsü tamamen yıkılmış durumdadır. Ancak cami içerisinde duvara bitişik olarak kalabilen sövelerden, düz ahşap tavana sahip olduğu anlaşılmaktadır. Cami beden duvarları içten ve dıştan sıvanmış, sıvalar büyük ölçüde dökülmüştür. Kuzey duvarı yıkılmış, doğu, batı ve güney yönlerine açılan ikişer mazgal pencerenin varlığı tespit edilmiştir.

3. Seydibaba Köyü Camii

Gümüşhane’nin Şiran İlçesi’nin Seydibaba Köyü’nde mezarlığın güneyinde inşa edilmiştir (Resim 7).

Giriş üzerine yerleştirilen üç satırlık kitabede:

*“Maşallah
Nasrun minellahi ve fethun karib
Küşa fi sene 1212 Amele Ali”* ibaresi geçmektedir.

Bu kitabeden caminin H.1212- M.1797-1798 yılında Ali isimli bir usta tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır (Resim 8).

Cami 9.64 m. x 7.77 m. ölçülerinde kare planlı, ahşap tavanlı Osmanlı Dönemi yapısıdır⁶ (Çizim 3). Eğimli arazi üzerine inşa edilen caminin girişi, doğu cephenin kuzey köşesinde açılmış, kuzeyi ve batısı yamaca dayandırılmıştır. Kuzey cephenin ortasında üst kat mahfiline dışarıdan bağımsız bir giriş açılmıştır. Kullanılan malzeme yönünden kuzey cepheye, diğer cepheler kadar özen gösterilmemiştir. Caminin doğu ve güney cephelerinde yuvarlak kemerli ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Cepheler oldukça sade ve kaliteli kesmetaş işçiliğine sahiptir. Duvar içerisindeki ahşap hatıllar, zeminden 1.00 m. yüksekliğe yerleştirilmiştir.

Caminin yuvarlak kemerli girişinin önüne, sonradan özelliksiz bir sundurma yapılmıştır. İçeride, ortada bağımsız dört, güney, doğu ve batıda, duvara bitişik ikişer ahşap sütun ile üst örtü taşınmaktadır. Ahşap tavanlı cami içerisindeki taşıyıcılardan sadece dördü orijinaldir (Resim 9-10). Enine ve boyuna atılan ahşap kirişlerle kapatılan tavanda herhangi bir tezyinat bulunmamaktadır. Ancak, ahşap desteklerin gövde ve başlıklarında geometrik motifler ile rozetler kullanılmıştır. Caminin üzeri, 1969 yılında saç kaplamalı konik bir çatı ile kapatılmıştır.

Kesme taştan yapılmış cami mihrabı, büyük ölçüde orijinal özelliklerini korurken, 1969 yılında yapılan tadilat çalışmasında yağlıboya ile boyanmıştır. Yine aynı tarihte Seyfettin Usta tarafından yapılan ahşap minbere de, basit ve özelliksiz rozetler çizilmiştir.

5- M. Yüksel, **Gümüşhane Kitabeleri**, İstanbul, 1997, s. 65.

6- H. Özkan, “Seydibaba Köyü Cami, Mezarlığı ve Mezar Taşları” **Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.34, C.5, Erzurum, 2005, s. 117-135.

Cami içerisinde girişin hemen önünde bulunan ahşap merdivenle U şeklinde düzenlenmiş üst kat mahfiline ulaşılmaktadır. Dışa açılan ayrı bir kapısı da bulunan bu mahfil, kadınlar mahfilidir. Duvarların örgüsünde köşelerde, pencere ve kapı sövelerinde kesme taş, diğer kısımlarda moloz taş kullanılmıştır.

4.Gülaçar Esentepe Camii

Gümüşhane'nin Torul İlçesi'nin Esentepe Mahallesi (Artebel)'nde bulunmaktadır (Resim 11). Caminin üzerinde H. 1214-M. 1799 tarihini taşıyan beş satırlık orijinal kitabesi bulunmaktadır.

Kitabe:

*Maşaallah
Camii şerif....ağa
Sahip ve
li İbrahim Bey ve Kotunoğlu
...Ağa Sene 1214 (1799) (Resim 12)*

Eğimli bir arazi üzerine 6.60 m. x 6.60 m. ölçülerinde kare planlı ve ahşap tavanlı olarak düzenlenen cami iki katlıdır (Çizim 4). Üst katın dış cephesi sonradan sıvanmıştır. Caminin içerisinde ahşap duvar ve tavan kaplamalarının tamamı yeni ve özelliksizdir. Güney duvarı ortasına ahşap bir mihrap yapılmış, iki yanına birer pencere açılmıştır (Resim 13). Kuzey cephede girişin her iki yanında birer pencere vardır. Caminin batı cephesinin kuzey köşesine sonradan bir minare eklenmiştir. Kare kaideli, silindirik gövdeli, tek şerefeli minare yenidir. Ayrıca güney cephenin batı köşesine de bir çeşme yerleştirilmiştir.

Duvarların örgüsünde köşelerde, pencere ve kapı sövelerinde kesme taş, diğer kısımlarda moloz taş kullanılmıştır.

5. Örenşar Camii:

Gümüşhane'nin Köse İlçesi'nin 15 km. doğusundaki Örenşar Köyündedir. Üzerinde kitabesi bulunan caminin kitabesinden H.1251 - M. 1835 tarihinde Muhammed b. Emin tarafından yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır Üzerindeki kitabede:

*Sahibülhayrat vel hasenat
Muhammed bin Emin
Gaffarallahu lehü vel mü'min vel mü'minat 1251 yazılıdır (Resim 14).*

Anlamı: "Hayır ve hasenat sahibi Emin oğlu Muhammed Allah onu, mümin erkekleri ve mümin kadınları bağışlasın 1251".

Cami, 9.00 m. x 7.55 m. ölçülerinde kare planlı, ahşap tavanlıdır (Çizim 5) (Resim 15-16). Moloz taşla inşa edilen caminin beden duvarları dışarıdan sonradan mozaik malzeme ile kaplanmıştır. Kesme taş mihrap, üzerinde kıvrık dallardan oluşan bitkisel süslemeli bordürü ile orijinaldir. Ahşap minberi son yıllarda yenilenmiştir. Caminin içten kuzey duvarına bitişik ahşap mahfil bulunmaktadır.

6. Telme Köyü Mescidi:

Gümüşhane'nin Şiran İlçesi'nin 10 km kuzeydoğusunda Telme Köyü içerisinde (Resim 17). Mescit üzerindeki kitabesinde H. 1265-M. 1849 tarihinde yapıldığı kayıtlıdır (Resim 18). Mescit, Telme Köyü'nde inşa edilen yeni caminin güneyinde köy evlerine bitişik olarak yapılmıştır. 5.15 m. x 3.92 m. ölçülerinde kare planlı ahşap tavanlıdır (Çizim 6). Küçük ölçülerde düzenlenmiş olan mescidin, kuzeye açılan basit iki ahşap girişi bulunmaktadır. Mescidin güney duvarı zeminden 2.13 m. yükseltilmiş ve hafifçe ileri doğru taşırılmıştır. Mihrap nişinin içerisi ahşapla kaplanmış, mihrap kemeri dokuz dilimli olarak yapılmış ve vazodan çıkan çiçek motifleri arasına yapım tarihi 1265 olarak yazılmıştır. Mihrabın her iki yanında dikdörtgen çerçeve içerisine alınmış, ikişer nişe yer verilmiştir. Bu nişlerin çevresi hasır örgü bordürler ile sınırlandırılmıştır. Her iki yanında hayat ağacı tarzında düzenlenmiş bitkisel süslemeler bulunmaktadır. Mescidin batıya açılan dikdörtgen iki penceresi dıştan ahşap kanatlarla kapatılmış olup, bu duvar sonradan yenilenmiştir. Köşelerde kesmetaş, beden duvarları kırmataşla yapılmıştır. Yöresel mimari özellikleri görülmektedir.

7. Söğüteli Camii:

Gümüşhane'nin Kürtün İlçesi'nin 36 km. güneyindeki Söğüteli Köyü'ndedir (Resim 19). Üzerindeki kitabesinden H.1286-M.1869 tarihli olduğu anlaşılmaktadır (Resim 20). Kitabede rakamla verilen tarihten başka, herhangi bir yazıt yoktur.

Cami, 8.60 m. x 8.37 m. ölçülerinde kare planlı ahşap tavanlıdır (Çizim 7). Cami ahşap hatıların taşıdığı bir ahşap örtüye sahiptir. Doğu cephesinin kuzey köşesine yakın olan girişi kesmetaştan örülmüş, yuvarlak kemerlidir.

Güneyde iki, doğuda üç küçük pencere ile içerisi aydınlatılmıştır. Kuzey kısımda mahfilin olduğuna dair izler bulunmaktadır. Mihrabı oldukça sadedir (Resim 21). Ahşap minberin bir özelliği yoktur. Cami dıştan saç kaplamalı konik bir çatı ile kapatılmıştır. Duvarlar moloz taş örgülü ve çamur sıvalıdır. Özensiz duvar işçiliğinde yer yer kesmetaşlar da kullanılmıştır.

8. Araköy Camii:

Gümüşhane'nin Şiran İlçesi'nde Araköy'de bulunmaktadır (Resim 22). Caminin orijinal kitabesi mevcut değildir. Ancak içeride sac levha üzerinde yazılmış 1870 tarihi vardır. Cami 7.74 x 7.64 metre ölçülerinde kare planlı ahşap tavanlıdır (Çizim 8). Dört ahşap direkli, ahşap tavanlı ve orijinal kapılara sahiptir. Cami günümüzde onarıma alınmış, döşemesi yenilenmiş, orijinal olan taş mihrabı sonradan Kütahya çinileri ile kaplanmıştır. Caminin kapısı ve minberi orijinaldir. Mimberi ahşaptan yapılmıştır. Son cemaat yeri ve minaresi yoktur.

Duvarların örgüsünde köşelerde, pencere ve kapı sövelerinde kesme taş, diğer kısımlarda moloz taş kullanılmıştır.

9. Uğurtaş Camii:

Gümüşhane'nin Torul İlçesi'nin Uğurtaş Köyü'ndedir. Cami H. 1314-M. 1896 tarihlidir. Uğurtaş Camii, 7.40 x 9.60 m. ölçülerinde kare planlı, ahşap tavanlı olup, yanında bulunan mektep ile cami-mektep birlikteliğini sunan tek örnek olması bakımından önemlidir (Resim 23) (Çizim 9)

Köyün orta kesiminde yer alan Uğurtaş Camii'nin ilk inşası hakkında fazla bilgi yoktur. Ancak ikinci inşası H. 1314-M. 1896 yılında gerçekleştirilmiştir. Caminin bir süre kullanılmadığı, 1974 tarihinde ibadete açılışından anlaşılmaktadır. İlk inşasında minaresi olmayan yapının şimdiki minaresi 1987 yılında Memduha Karakullukçu tarafından yaptırılmıştır.⁷

Caminin girişi batı cephesinden açılmıştır (Resim 24-25). Kapısının kuzey cephede olması, eğimli bir arazi üzerinde yer almasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle caminin pencereleri batı ve güney cepheleri üzerinde yer almaktadır. Batı cephesinde altı üstlü iki sırada üçer pencere, güney cephede yine altı üstlü ikişerden dört pencere yer alır. Alt pencereler düz atkı taşlı, üst pencereler ile kapı açıklığı da basık kemerlidir. Kapının kemer kilit taşında yüzeyden çıkıntı yapan taşlar döneminin özelliklerini yansıtır.

Caminin mihrabı son derece sadedir, üzerindeki bezeme boya ile gerçekleştirilmiştir. Düz silmelerden oluşan kavsara kısmının tepeliği istiridye yivlidir. Silmeler sarı ve lacivert renklerle tezyin edilmiştir. Caminin minberi ahşap olup, herhangi bir özellik göstermez. Girişin hemen solunda yer alan merdivenlerle, iki ahşap sütun tarafından taşınan ahşap mahfile çıkılmaktadır. Ahşap direkler tavana kadar devam etmektedir. Mahfilin korkulukları sade bir işçiliğe sahiptir. Düz tavan, ahşap çıtaların meydana getirdiği iç içe dikdörtgenler ve düz şeritlerden meydana gelmektedir.

Cami içerisinde asılı olan cam kandil zarfları, avize ve fener dikkat çekicidir. Kandil zarfı üzerinde boya ile yapılan bitkisel bezemeler görülmektedir. Pirinç fener ve yine pirinç kandil, diğer etnografik eserler arasındadır. Bu malzemelerin hepsi XIX. yüzyıl özellikleri göstermektedirler. Giriş kapısı üzerinde yer alan sülüs hatlı ayet kitabesi, caminin ikinci inşa kitabesini de göstermesi açısından önemlidir. Genelde mihrap üzerinde yer alan bu ayet kitabesinin giriş kapısı üzerinde bulunması alışılmamış bir durum değildir. Mahmud Esad adında bir hattat tarafından yazılan kitabenin iki yanında yer alan bitkisel bezemeler, döneminin İstanbul yapılarındaki bezemelerle eş değerdedir. Daha sonraki tarihlerde cami içerisindeki sınırlı dikkate alındığında, belki de kitabe çevresindeki bezemelerin, caminin diğer yerlerinde de kullanılmış olabileceğini söylemek mümkündür. Caminin duvarları moloz taş örgülüdür. Köşelerde, pencere ve kapı sövelerinde kesme taş malzeme kullanılmıştır.

10. Özbeyli Köyü Camii:

Gümüşhane'nin Köse İlçesi'nin 9 km. güneydoğusunda Özbeyli Köyü'nde bulunmaktadır. Üzerinde kitabesi bulunmayan cami, üslup özelliklerinden dolayı XIX. yüzyıla tarihlendirilebilir. Köy içerisinde bulunan cami, 10.00 m. x 7.70 m. ölçülerinde, ahşap destekli olup, ortası kırılmalı örtü, yanlar kuzey-güney istikametinde uzatılmış ahşap kirişlerle kapatılmıştır (Çizim 10) (Resim 26-29). Caminin tavanı, ortada dört ahşap sütun tarafından taşınmaktadır. Caminin üst örtüsü ve taşıyıcıları orijinalliğini korumaktadır. Kesme taştan inşa edilen mihrabı ile ahşap minberi bezemesizdir. Cami içerisinde kuzey duvarına bitişik olarak yapılmış bir mahfil bulunmaktadır. Kuzey duvarının giriş dışında açıklığı yoktur. Doğu, batı ve güney duvarları ise ikişer pencere açıklığına sahiptirler. Yapı malzemesi olarak moloz taş ve ahşap kullanılmıştır.

7- H. Yurttaş, "Gümüşhane/Torul-Uğurtaş Köyü Camii ve Kilisesi", IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (21-23 Nisan 2005), Erzurum, 2006, s. 483-490.

11. Kale Köyü Camii:

Gümüşhane Merkeze bağlı Kale Köyü'nün yakınında bulunan Keçikale'nin güneyinde yer almaktadır (Resim 30). Yapı üzerinde herhangi bir kitabe mevcut değildir. Caminin üslup özellikleri ve inşa tarzı, XIX. yüzyıl sonu, XX. yüzyıl başlarına ait olduğunu göstermektedir.

Kale Köyü Camii, 8.90 m. x 6.90 m. ölçülerinde, ahşap tavanlı Osmanlı dönemi camilerindedir (Çizim 11). Camiye yuvarlak kemerli bir girişle ulaşılmaktadır. Kemerin kilit taşı ve üzeri taşları beyaz renkli kesme taştır. Caminin üst örtüsü yıkıktır. Örtüyü taşıyan taşıyıcılar günümüzde mevcut değildir. Ancak taşıyıcıların ahşap olduğu ve üst örtünün de ahşap kirişlerle taşınan toprak damlı olduğu kalan izlerden anlaşılmaktadır. Caminin içerisi ve mihrabı alçı sıvalıdır. Mihrap üç sıra ince silme ile çevrilmiştir. İki güneyde, biri doğuda, ikisi de batıda olmak üzere, mazgal türü beş pencere yapının içerisini aydınlatmaktadır. Caminin duvarında iki sıra ahşap hatıl kullanılmıştır. Aşağıdaki hatıl dıştan görülürken, üstteki hatıl duvar örgüsü içine saklanmıştır. Yapının dış duvarlarında yer yer sıva izleri görülmektedir. Duvarların örgüsünde köşelerde, pencere ve kapı sövelerinde kesme taş, diğer kısımlarda moloz taş kullanılmıştır.

12. Yalınkavak Camii

Gümüşhane'nin Torul İlçesi'nin Yalınkavak Köyü'ndedir. 1916 yılında Mollaoğlu Hasan ve Aziz Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Cami, 8.47 m. x 7.35 m. ölçülerinde bir alan üzerine kurulmuş olup, ahşap tavanlıdır (Çizim 12). Camiye doğu cephenin kuzey köşesinde açılan bir kapıyla ulaşılmaktadır. İçeride ikisi duvara bitişik, ikisi de bağımsız dört ahşap sütun ile taşınan bir kadınlar mahfili düzenlenmiştir. Güney duvarı ortasına yerleştirilen mihrap nişi, yarım yuvarlaktır. Güney ve doğu yönlerde ikişer pencere açılarak iç mekân aydınlatılmaya çalışılmıştır. Cami içerisinde kiliseden hediye edilmiş bir avize ve iki büyük, iki de küçük şamdan vardır. Caminin minaresi, 1984 yılında yapılmıştır. Duvarların örgüsünde köşelerde, pencere ve kapı sövelerinde kesme taş, diğer kısımlarda moloz taş kullanılmıştır.

13. Köycük Eski Cami:

Gümüşhane'nin Kelkit İlçesi'nin 3 km. kuzeybatısında Köycük'te bulunmaktadır. 1919-1920 tarihlidir.

Cami 5.55 m. x 7.12 m. ölçülerinde, ahşap tavanlı bir cami olup, günümüzde Kuran kursu olarak kullanılmaktadır (Çizim 13) (Resim 31-32). Yapıya doğu cephenin kuzey köşesinde açılan çift kanatlı ahşap bir kapı ile girilmektedir. Son cemaat yeri 2.90 m. genişliğinde düzenlenmiş olup, üç ahşap destekle harim kısmından ayrılmıştır. Sonraki dönemde ahşap desteklerin araları duvarla örülerek bağımsız bir bölüm haline getirilmiştir.

Caminin güney duvarında ahşaptan yapılmış sade bir mihrap ve mihrabın her iki yanında birer mazgal pencere açılmıştır. Ahşap örtünün ortasında bir tavan göbeği oluşturularak ortasına yıldız motifi işlenmiştir. Caminin duvarları sonradan sıvanmıştır Ahşap tavanlı, kerpiç duvarlıdır.

Değerlendirme ve Sonuç:

Ahşap direkli ve tavanlı camilerin ortaya çıkış tarihi, İslamiyet'in ilk dönemlerine kadar inmektedir. Hz. Muhammed'in (S.A.V.) evinin avlusu içerisine hurma ağaçlarından dikmelerle yapılan Mescid-i Nebevi bu türün ilk örneği olarak kabul edilebilir. VII. yüzyılın ikinci yarısında Fustat'ta Amr İbnü'l-As tarafından yaptırılan cami de aynı plan tipinin erken örnekleri arasındadır .⁸

8- A. Kuran, "Anadolu'da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi", **Malazgirt Armağanı**, Ankara, 1972, s. 179-186.

XIII. yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına kadar düzenli olarak varlıklarını tespit edebildiğimiz ahşap destekli cami plan tipi, Anadolu'da özellikle Orta ve Batı Anadolu'da yaygın olarak kullanılmıştır. Bu plan tipinin en anıtsal örneği, zaman içerisinde orijinalliyini kaybeden Konya Sahip Ata Camii (1258) ve Beyşehir Eşrefoğlu Camii'dir (1299).⁹ Ankara Hacı İvaz Camii, muhteşem ahşap süsleme-siyle, 1366 tarihli Kastamonu-Kasabaköy'deki Candaroğlu Mahmut Bey Camii de bölgede ahşap destekli-tavanlı planın önemli örneklerindedir. Ankara Arslanhane Camii (1290)¹⁰ ise çevrede bu plan tipine bir anlamda kaynaklık eden bir yapıdır.

Ankara Mukaddem Camii (XVII-XVIII. yüzyıl), Ayaş Şeyh Muhiddin Camii (XVII-XVIII. yüzyıl), Ankara Ramazan Şemseddin Camii (XVII-XVIII. yüzyıl), Ağaç Ayak Camii (1705), Leblebici Camii (1713) ve Celal Kaddani Camii, ahşap camilerin Anadolu'daki geç dönem örnekleri arasında görülmektedirler.¹¹

Gümüşhane'deki ahşap tavanlı camiler, Anadolu'daki geleneksel ahşap tavanlı camilerin bölgesel özellikler ile şekillenmiş örnekleri olarak karşımıza çıkarlar. Gümüşhane'deki bu tarz camileri plan kuruluşu itibari ile iki grup altında değerlendirmek mümkündür. Bunlardan ilki, ortasında ahşap taşıyıcıları bulunan camiler, ikincisi ise örtünün doğrudan duvara oturtulduğu tek mekânlı camilerdir.

İçerisinde ahşap taşıyıcı bulunan Süleymaniye Ulu Camii, Özbekli Köyü Camii ve Araköy Camii birinci grubun temsilcileridir. Bu plan kuruluşunun benzer örneklerini Sivas Mehmet Paşa (1802),¹² Kayseri-Develi Tirem (1894),¹³ Kayseri-Develi Şıhlı Kasabası Yusuf Ağa (1916),¹⁴ Sivas-Altınyayla Ulu (1895-1896)¹⁵ Camilerinde görmek mümkündür.

İkinci grubu oluşturan, örtünün doğrudan duvara oturtulduğu tek mekânlı camiler ise; Esentepe Camii, Güzeller Mahallesi Camii, Kale Köyü Camii, Köycük Camii, Örenşar Camii, Söğüteli Camii, Telme Köyü Mescidi, Uğurtaş Camii ve Seydibaba Köyü Camii'dir. Anadolu'daki küçük ölçekli camilerde yaygın olarak uygulanan bu plan tipi, hemen hemen her ilde karşımıza çıkar. Niksar-Cin Camii (1160),¹⁶ Niğde Dört Ayak (Künkbaşı) Camii (XVIII. yüzyıl ortaları),¹⁷ Ankara-Celal Kaddani Mescidi (1765-1766),¹⁸ Kütahya-Özbek Camii (XVIII. yüzyıl sonu),¹⁹ Sivas-Sait Paşa (Seyit Paşa) Camii (1820),²⁰ Trabzon-Konak Camii (1842),²¹ Samsun-Kavak Çakallı Camii (1878),²² Beypazarı-İmaret Camii (1887)²³ tek mekânlı cami plan tipine örnek olarak gösterilebilirler.

Gümüşhane'deki cami ve mescitlerde taşıyıcılarda ahşap malzeme tercih edilmiştir. Ancak son yıllardaki onarımlarla birçoğu betonarme malzeme ile yenilenmişlerdir. Camilerin tavanlarında fazla süsleme görülmez iken, bir kısmında sadece tavan göbekleri kullanılmıştır. Köycük Camii buna örnek gösterilebilir. En ilginç tavan düzenlemesi Özbekli camisinde görülen yöresel özelliklerle şekil

9- R. Arık, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu'da Üç Ahşap Camii**, Ankara, 1973, s. 8.

10- G. Öney, **Ankara Arslanhane Camii**, Ankara, 1998, s. 10-11.

11- Z. Köşklü, **I. Abdülhamid Dönemi (1774-1789) Osmanlı Dini Mimarisi**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1993, s. 179; G. Öney, **Ankara'da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları**, Ankara, 1971, s. 98-101.

12- H. Denizli, **Sivas Tarihi ve Anıtları**, Sivas, (Tarihsiz), s. 70-71.

13- S. Topçu, **Develi'deki Türk Eserleri**, (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2005, s. 64-67.

14- M. Denктаş, "Şıhlı Kasabası Yusuf Ağa Camii", **Prof. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı Sanat Yazıları**, Kayseri, 2001, s. 201-206.

15- M. Denктаş, "Altınyayla Ulu Camisi", **Sanat Tarihi Araştırmaları Prof. Dr. Haşim Karpuz Armağanı**, Kayseri, 2007, s. 165-186.

16- H. Çal, **Niksar'da Türk Devri Eserleri**, İstanbul, 1989, s. 20-24; M. Denктаş, **Divriği'deki Osmanlı Camileri**, Kayseri, 2005, s. 76.

17- H. Çal, **Niğde Şehrindeki Ahşap Tavanlı Cami ve Mescitler**, Ankara, 2000, s. 77-86; Denктаş, 2005, s. 76.

18- G. Öney, **Ankara'da Türk Devri Yapıları**, Ankara, 1971, s. 62; Denктаş, 2005, s. 75.

19- A. Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi Bir Deneme", **Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya**, İstanbul, 1981-1982, s. 265-266; Denктаş, 2005, s. 75.

20- Denizli, s. 73-74.

21- H. Karpuz, **Trabzon**, Ankara, 1990, s. 41; Denктаş, 2005, s. 75.

22- Y. Can, **Samsun Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler**, İstanbul, 2004, s. 55-57; Denктаş, 2005, s. 75.

23- T. Bozkurt, **Beypazarı'ndaki Türk Devri Yapıları**, Ankara, 2004, s. 54-59; Denктаş, 2005, s. 75.

lenen kırılmalıç örtüdür. Bu, Gümüşhane'nin ahşap tavanlı camileri içerisinde tek örnek olarak karşımıza çıkar. Kırılmalıç örtü daha çok Erzurum çevresindeki geleneksel Erzurum evlerinin tandır-başı örtü şeklindedir.²⁴ Erzurum Ulu Camii²⁵ ve Bayburt Konursu Ulu Camii'nde²⁶ de kullanılmıştır. Cami ve mescitlerin giriş cephelerinde, cemaate yetişemeyenler için inşa edilmiş bir bölüm olan son cemaat yeri uygulaması Süleymaniye Ulu Camii dışındaki camilerde görülmez. Cami ve mescitlerde müezzin tarafından okunan ezanın her yerden rahatça duyulabilmesi için kule biçiminde inşa edilen minarelerin orijinal örneklerine Gümüşhane camilerinde rastlanmaz. Gümüşhane camilerinin minareleri sonradan yenilenmiş taş minareler olarak karşımıza çıkarlar.

Gümüşhane'deki cami mihrapları, yarım yuvarlak bir niş olarak düzenlenmiş, oldukça sade uygulamalardır. Cuma günleri hutbenin okunduğu minberler ise ahşap malzemenle yapılmış, sade örneklerdir. Teknik ve süsleme bakımından sanatsal özellik taşımazlar.

Süleymaniye Ulu Camii, Seydibaba Köyü Camii, Örenşar Camii, Özbeyli Köyü Camii, Uğurtaş Camii'nde ve Yalınkavak Camilerinde mahfil bulunmaktadır. Mahfillerin hepsi, harimin kuzeyinde ve ahşap malzeme ile yapılmışlardır. Seydibaba Camii mahfili üç yönlü olarak yapılmış olmasıyla diğerlerinden ayrılan bir düzenleme gösterir.

Camilerin bir kısmında, Güzeller Mahallesi Camii, Kale Köyü Camii ve Köycük Camii'nde temelde taş, beden duvarlarında kerpiç malzeme kullanılırken, diğer camilerde temelde ve beden duvarlarında taş malzeme kullanılmış, camilerin taşıyıcı, tavan ve mahfillerinde ise ahşap malzeme kullanılmıştır.

24- Z. Köşklü-Ş.Tali, "Geleneksel Erzurum Evlerinde Tandirevi (Mutfak) ve Mimarisi" **Sanat Dergisi**, S.11,Erzurum, 2007, s. 97-113.

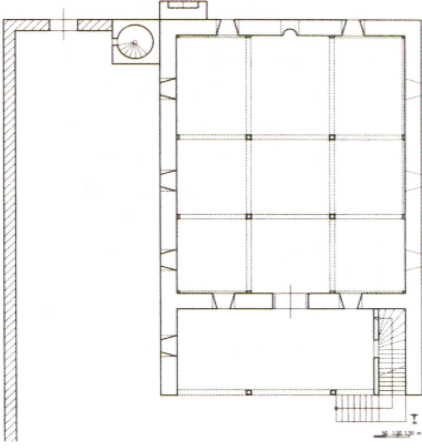
25- H. Yurttaş-H. Özkan-Z. Köşklü- vd., **Yolların Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum**, Erzurum, 2008, s. 57.

26- H. Özkan, "Bayburt Konursu Ulu Camii ve Çeşmesi", **Sanat Dergisi**, S. 13, Erzurum, 2008, s. 57-67.

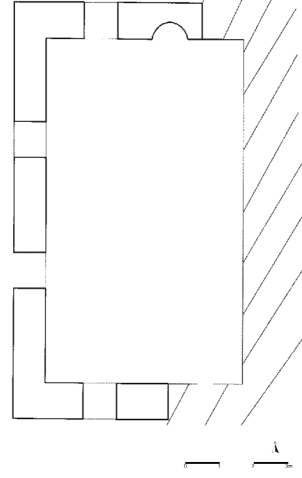
KAYNAKÇA

- AKAGÜN USLU, G., “Gümüşhane’nin Tarihçesi ve Turistik Değerleri”, **Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane**, Ankara, 1991, s. 141-153.
- AKAGÜN USLU, G., **Gümüşhane ve Çevresinin Tarihi-Sanat Eserleri**, İstanbul, 1980.
- ALTUN, A., “Kütahya’nın Türk Devri Mimarisi Bir Deneme”, **Atatürk’ün Doğumunun 100. Yılına Armağan Kütahya**, İstanbul, 1981–1982, s. 265–266.
- ARIK, R., **Batılılaşma Dönemi Anadolu Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu’da Üç Ahşap Camii**, Ankara, 1973.
- BOZKURT, T., **Beypazarı’ndaki Türk Devri Yapıları**, Ankara, 2004
- CAN, Y., **Samsun Yöresinde Bulunan Ahşap Camiler**, İstanbul, 2004.
- ÇAL, H., **Niğde Şehrindeki Ahşap Tavanlı Cami ve Mescitler**, Ankara, 2000.
- ÇAL, H., **Niksar’da Türk Devri Eserleri**, İstanbul, 1989.
- DENİZLİ, H., **Sivas Tarihi ve Anıtları**, Sivas, (Tarihsiz).
- DENKTAŞ, M., “Altınyayla Ulu Camisi”, **Sanat Tarihi Araştırmaları Prof. Dr. Haşim Karpuz Armağanı**, Kayseri, 2007, s.165-186.
- DENKTAŞ, M., “Şıhlı Kasabası Yusuf Ağa Camii”, **Prof. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı Sanat Yazıları**, Kayseri, 2001, s. 201–206.
- DENKTAŞ, M., **Divriği’deki Osmanlı Camileri**, Kayseri, 2005, s. 76.
- KARPUZ, H., **Trabzon**, Ankara, 1990.
- KIRZIOĞLU, M. F., “Osmanlı “Tapu-Tahrir” ve “Mühime” Defterlerinde Gümüşhane Bölgesi Türk Boy/Oymak Hatıraları ve Madenler Üzerine “Hükümler” den Örnekler”, **Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane**, Ankara, 1991, s. 69-77.
- KÖŞKLÜ, Z., **I. Abdülhamid Dönemi (1774–1789) Osmanlı Dini Mimarisi**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı (Yayımlanmamış)Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 1993.
- KÖŞKLÜ, Z.-TALİ, Ş., “Geleneksel Erzurum Evlerinde Tandirevi (Mutfak) ve Mimarisi”, **Sanat Dergisi**, S.11,Erzurum, 2007, s.97-113.
- KURAN, A., “Anadolu’da Ahşap Sütunlu Selçuklu Mimarisi”, **Malazgirt Armağanı**, Ankara, 1972, s. 179-186.
- KUTLUTAN, R., “Geçmişten Bugüne Gümüşhane ve Geleceğe Ait Düşünceler”, **Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane**, Ankara, 1991, s. 55-67.
- ÖNEY, G., **Ankara Arslanhane Camii**, Ankara, 1998.
- ÖNEY, G., **Ankara’da Türk Devri Dini ve Sosyal Yapıları**, Ankara, 1971.
- ÖNEY, G., **Ankara’da Türk Devri Yapıları**, Ankara, 1971.
- ÖZKAN, H., “Bayburt Konursu Ulu Camii ve Çeşmesi”, **Sanat Dergisi**, S. 13, Erzurum, 2008, s. 57-67.
- ÖZKAN, H., “Seydibaba Köyü Cami, Mezarlığı ve Mezar Taşları” **Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, S.34,C.5, Erzurum 2005, s.117-135.
- TOPÇU, S., **Develi’deki Türk Eserleri**, (Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 2005.
- TUNCEL, M., “Gümüşhane” Mad., **TDV İslâm Ansiklopedisi**, C.14, İstanbul, 1996, s.273-275.
- YURTTAŞ, H., “Gümüşhane Süleymaniye (Ulu) Camii, Çeşmesi, Haziresi ve Hacı Tahir Efendi Türbesi”, **Sanat Dergisi**, S. 12, Erzurum, 2007, s. 61-72.
- YURTTAŞ, H., “Gümüşhane/Torul-Uğurtaş Köyü Camii ve Kilisesi”, **IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat tarihi Araştırmaları Sempozyumu** (21-23 Nisan 2005), Erzurum, 2006, s.483-490.
- YURTTAŞ, H.,-ÖZKAN, H.-KÖŞKLÜ, Z.-vd., **Yolların Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum**, Erzurum, 2008.
- YÜKSEL, M., **Gümüşhane Kitabeleri**, İstanbul, 1997.

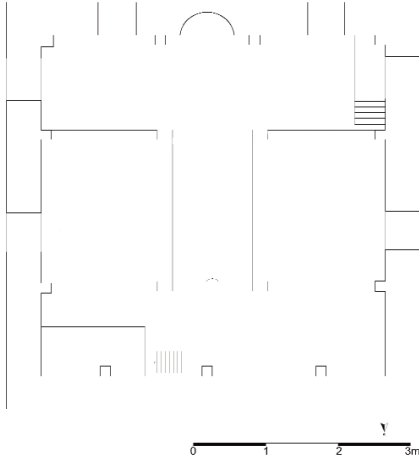
ÇİZİMLER

Çizim 1: Süleymaniye Mahallesi Camii

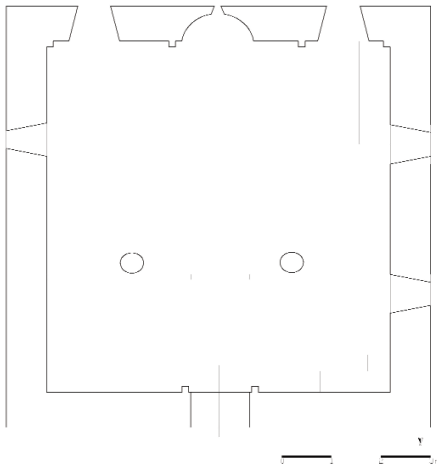
Çizim 2: Güzeller Mahallesi Camii

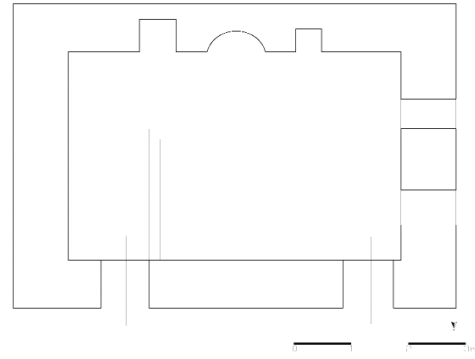
Çizim 3: Seydibaba Camii

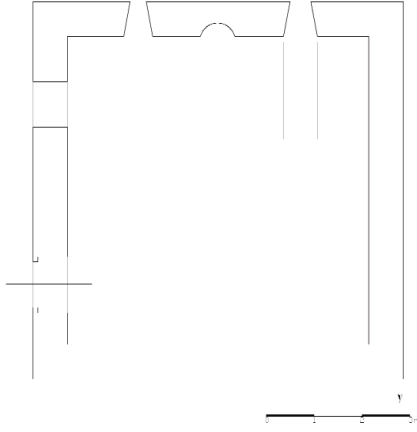
Çizim 4: Esentepe Camii

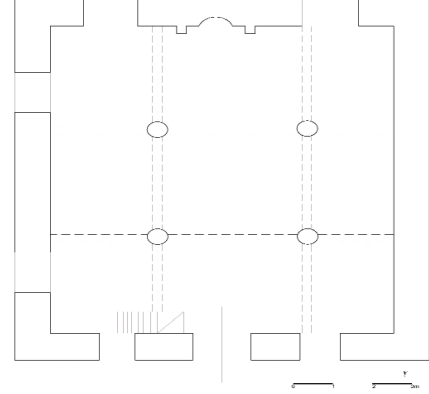
Çizim 5: Örenşar Camii

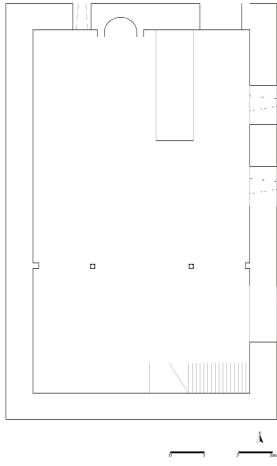
Çizim 6: Telme Köyü Mescidi

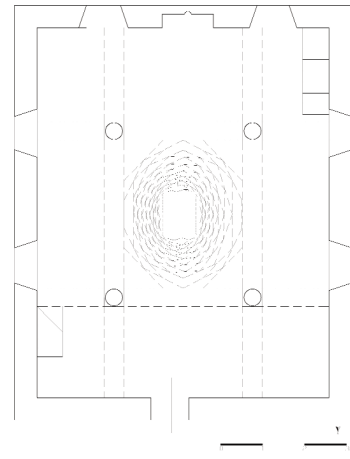
Çizim 7: Söğüteli Camii

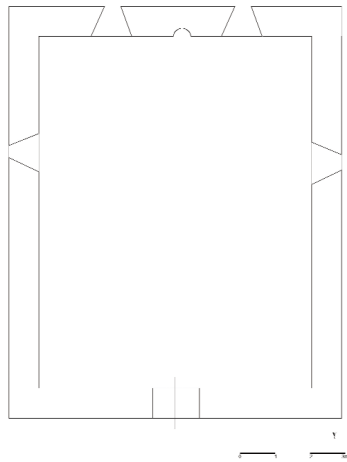
Çizim 8: Araköy Camii

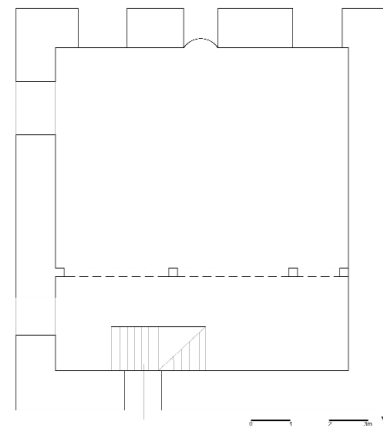
Çizim 9: Uğurtaş Camii

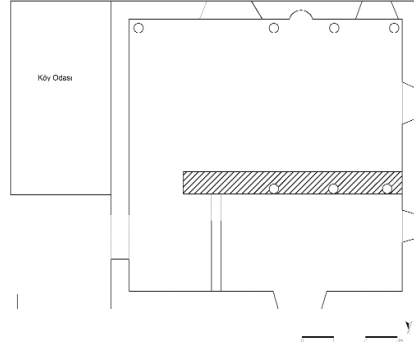
Çizim 10: Özbekli Camii

Çizim 11: Kale Köyü Camii

Çizim 12: Yalınkavak Camii

Çizim 13: Köycük Eski Camii

FOTOĞRAFLAR

Resim 1:Süleymaniye Camii

Resim 2:Süleymaniye Camii Soncemaat Yeri

Resim 3:Süleymaniye Camii İçten Görünüş

Resim 4:Süleymaniye Camii Mihrabı ve Minberi

Resim 5:Güzeller Mahallesi Camii

Resim 6: Güzeller Mahallesi Camii İçi

Resim 7: Seydibaba Köyü Camii

Resim 8: Seydibaba Köyü Camii Kitabesi

Resim 9: Seydibaba Köyü Camii Mahfli

Resim 10: Seydibaba Köyü Camii İçten Görüntü

Resim 11: Gülaçar Esentepe Camii

Resim 12: Gülaçar Esentepe Camii Kitabesi

Resim 13: Gülaçar Esentepe Camii Mihrabı.

Resim 14: Örenşar Camii Kitabesi

Resim 15: Örenşar Camii Mihrabı ve Minberi.

Resim 16: Örenşar Camii Mahfili

Resim 17: Telme Köyü Mescidi

Resim 18: Telme Köyü Mescidi Mihrabı

Resim 19: Sögüteli Camii

Resim 20: Sögüteli Camii Kitabesi

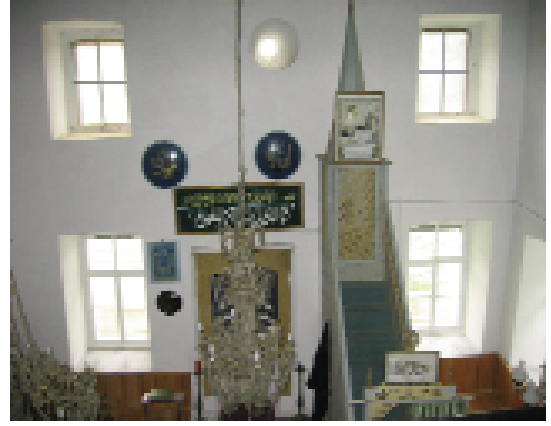
Resim 21: Sögüteli Camii İçi

Resim 22: Araköy Camii

Resim 23: Uğurtaş Köyü Camii

Resim 24: Uğurtaş Köyü Camii İçten Görünüş

Resim 25: Uğurtaş Köyü Camii Tavanı

Resim 26: Özbeyli Köyü Camii

Resim 27: Özbeyli Köyü Camii İçi

Resim 28: Özbeyli Köyü Camii Mahfili

Resim 29: Özbeyli Köyü Camii Kırlangıç Örtü

Resim 30: Kale Köyü Camii

Resim 31: Köycük Camii Mihrabı

Resim 32: Köycük Camii Tavanı